

ԹԱՐԳՄԱՆԻՉՆԵՐԸ (*)

«Որք զաղաղեցին ճեղքիմաստ
զիմաստ անելին . . .»

ՇԱՐԱԿԱՆ

Տարուան մէջ երկիցս կը տօնենք Ս. Թարգմանչաց յիշատակը. առաջինը՝ Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի տօնին առիթով, և երկրորդը՝ Թարգմանչաց աշակերտաց ընտրեալ գունդը խորհրդանշողներու տօնին առթիւ։ Առաջինը տօնն է պատմաճիւղ, իսկ երկրորդը՝ արդիւնքին։ Առաջինը կը ներկայացնէ մտածումի, յղացման և գաղափարական կազմակերպութեան աշխատանքը, զոր կատարեցին երկուքը, անգուգական զոյգը, իսկ երկրորդին մէջ կը տօնուի այդ երկուքին արդիւնքը դարեբու ընդմէջէն։

Գիր, Ս. Գիրքի Թարգմանութիւն, և հայ զբաղանդութիւն. ահա անպարագանքի արդիւնքը գրչի այս համեստ մշակներուն, և անկաշիւի արժէքը մտքի այս սականերուն։ Գիրը՝ մարդկային քաղաքակրթութեան, գործիքն է, յիշողութիւնը սերունդներու։ գիրին կարիքը զգացող ժողովուրդ մը իր իմացականութեան բարձրակէտին վրայ է այլևս, լիագոյն գիտակցութեանը մէջ ցեղային ինքնութեան, որ իր անցեալով է լեցուած՝ որովագրեալ ապագային կը քալէ։ գիր չունեցող ժողովուրդները իրենց յաւիտենական մանկութիւնը կ'ապրին։

Ե. դարը մեր պատմութեան այն բախտորոշ թուականն է, երբ Հայ ազգը ինքնագիտակցութեան տեսիլքէն այցուած և պայծառակերպուած՝ ստեղծեց գիրը։ Հայը լեցուած ինքնիրմով, ինքզինքը յաւերժացնել կ'ուզէր, և ատոր միջոցը որոնեց ու գտաւ։ Սխալ է կարծել թէ Ե. դարը տկար ըլլանք է մեր պատմութեան. քաղաքականապէս թերեւս, սակայն՝ ոչ հոգեպէս։ Ֆիզիքական այդ առեւեռնոյթ տկարութեան ներքեւ կը խլրտի անմեծ հոգին Հայուն, կը շատնայ, կ'անհի և կը ծաւալի եզերայորդ, և ներածութեան ու արտածութեան խողովակներ կ'որոնէ իրեն, ինքզինքը ըլլալու, և ինքզինքը տալու խորին խորհուրդով։ Այդ խորհուրդը կ'իրանայ մէկ կողմէն

գիրի գիւտով, և միւս կողմէն՝ Ս. Գիրքի Թարգմանութեամբ. այս վերջինը իբր գաղափար՝ սքանչելի էր, իբր արդիւնք՝ հոյակապ, և իբր զբաղանք վաստակ՝ աննախընթաց երեսոյթ։ Հայը կարճ շրջանի մը ընթացքին կը տիրանար Հրեայ ցեղի հազար տարիներու հոգեկան ու մտաւոր ժառանգութեան, և Նոր Կտակարանով՝ աստուածային ամբողջական յայտնութեան։ Եւ Հայ լեզուն ի յայտ կուգար իր ոսկեշող փայլով, վասնզի Թարգմանիչները ներշնչեալ և գիտակ ըլլալով հանդերձ, էին նաեւ արուեստագէտ և թափանցող։ Այս պարագաներուն շնորհիւ է որ մեր Թարգմանութիւնը կոչուած է քաղաքակրթութեան մը Ս. Գրոց, որ կարենայ ցոյց տալ մեզի իր լեզունին ոսկեհիւս պատմութեանը, ու անոր հետ բառացի ու տառացի հաւատարմութիւնը բնագրին։

Այս կրկնակ արդիւնքներէն վերջ, դիւրին էր այժմ ստեղծել սեփականը, հայ զբաղանդութիւնը, Գրեստոնէական կրօնի կրօնակը, և յոյն հանճարի անուշիկ ու ժգնօրէն պլտի եռացնէին Հայ հանճարին կաթնաւ, ստեղծելու համար ոսկեղարը, արծաթի դարը և հայկական մշակոյթը։

Որո՞նք էին հեղինակները այդ արդիւնքին և մեծագործութեան, որոնց յիշատակին առջև կեցած ենք այսօր, Ս. Թարգմանչաց տօնի խորհուրդի լոյսին մէջ։

Առաջինը՝ Մեսրոպ, աւանդական պատկերը այս մարդուն, իր մեծագործութեան լոյսովը պսակուած, պատկառելի և յուզիչ է իւրաքանչիւր հայուն մէջ։ Կեանքի երեսները զոր ան կը ցուցարբէ խոնարհութեան մը գէպի փառաւոր բարձունքներ, փառքերէ փառքի կ'առաջնորդեն զինք, և մինք հիացումով և յուզումով կը հետեինք իր լուսաւոր հետքերուն։ Գիրագիտողն, զինուորական, պաշտակաւ, քաղաքակրթ, հուսկ ապա վանական, այսինքն լուսոյ զինուոր։ Յաջորդական այս փուլերը իր կեանքին, արդիւնք են իր հոգեկան ճարճատումին, տառապանքին։ Գիրք և զբաղանդութեան մոլեռանդ սիրահար, կը ստեղծէ մեր գիրը, որ պատմաւ պիտի գառնար մեր զբաղանդութեան։ Ուրիշ ազգերու համար գիրի տօնները չունին այն աւագ կարեւորութիւնն ու խորհուրդը զոր ան ունի

(*) Բարձր՝ յօտուած Ս. Յակոբի Մայր Տաճարին մէջ, Ս. Թարգմանչաց սօմի յաջող կիրակին։

մեր մէջ, վասնզի մեր մօտ գիրը լոկ գործիք մը չէ, այլ սկիզբը քաղաքակրթութեան մը և ոճի մը, իբր մշակութային գործիչ՝ Մեսրոպ պատմական խոշոր դէմք է, սակայն ան աւելի խորհրդաւոր է իբր հոգեբանական երևոյթ, իբր Հայ ցեղի ներքին փոփոխութիւնը մարմնացնող տիպար: Ծիրշ այս պատճառաւ՝ Մեսրոպ մեր պատմութեան հանճարեղ տեսանողն է, մարգարէն, միջնորդ Աստուծոյ և մարդոց, որ տնօրինաբար զարդարեց անեղին իմաստը, և իրաւունքով կը բազմի իր մտքի և սրտի հարազատներուն, թարգմանչաց ընտրեալ գունդը ներկայացնող պատկերին կեդրոնը: Մեսրոպ ստեղծիչը, միտքն է Հայուն:

Իրմէն սերունդ մը վերջ հայ դարերուն դիմաց պիտի կենայ ուրիշ մը, ոսկեգարու եղիչն, մին այն քիչ մասնագիտներէն, որ իրենց մէջ ունին այս ժողովուրդի հոգին: Արձանագիր արտայայտիչն է ան մեր մարտական կորովին, արութեան, արեան և սրտի նուիրական պարտքին: Տարփողիչը այս ժողովուրդի նահատակութեան՝ ի խնդիր բարձր և հոգեկան արժէքներու: Անոր էջերուն մէջ պիտի սրբագործուին հայ կնոջ առաքինի և քաղցր դէմքը իր անձնական զիջեցկութեամբ, իբր գերագոյն աւանդապահն ու փոխանցիչը ըրիտունեայ կրօնին և մեր ցեղի բնատոհմիկ արժէքներուն:

Լեզուն փաստն է քաղաքակրթութեան. եղիչն մեր ոսկեգարու լեզուին վարպետն է, իր ոսկեղով փայլով, իր կատարելութեան գերագոյն զազանով, և ճկուն ու քաղցր գրաւութեամբ:

Ան մեր ցեղի հերոսութեան երգիչն է, և լեզուի մեծ արուեստագէտը:

Մեսրոպի մտքին լոյսը իր մէջ կը վերածուի կարմիր լոյսի, արեան, նահատակութեան և յաւերժացման տենչի:

Դարեր վերջ — ժամանակը չէ հոս էականը — մեր պատմութեան դիմաց պիտի կենայ ուրիշ հսկայ մը, մեծ, անոր համար առեղծուածային: Ան ազգանշանն է ազգային գիտակցութեան. Եթէ Եղիչն մասնաւոր դրուագի մը երգիչն ու գրիչն է, Եթէ Բիւզանդ պալատական դրուագներու մարդն է, Մովսէս ինքնացին ազգային գիտակցութեան համապարփակ տեսանողն

ու զգացող գրիչն է: Իրմէն առաջ այդ գիտակցութիւնը մեր մէջ դեռ սաղմնային է. ինքնացին ունի զայն, և իրմով կ'իրագործուի մեր ազգային ամբողջական պատմութիւնը:

Դասական գրագէտն է Բան. ձեռք գգայնութիւնը իրեն կուտայ այն անտարազելի բանը որ բացատրուելէ աւելի կը զգացուի: Ան հրայրքն է անցեալի անմահութեան:

Ասոր պիտի յաջորդէ ուրիշ մը, Դաւիթ Անյաղթ, որ իրականութիւն մը ըլլալէ աւելի թաքուն ձգտում մը, հեռաւոր եւրազ մը՝ այս ժողովուրդի հոգիին: Իր մէջ պիտի հաշտուին միտքն ու հաւատքը մեր մատենագրութեան, որ նկարագիրն է այդ դարերու: Հելլենական մտածումին կարօտը գերած է դարերով բոլոր քաղաքակիրթ ազգերը. մեր մէջ այդ հրայրքը արտայայտուած է Դաւիթ Անյաղթ իմաստասէրով, և այդ կարօտը այնքան կատաղի եղած է իր մէջ, որ ան զոհած է հայեցի նկարագիրը լեզուին, մտքի այդ ծփանքներուն: Դաւիթ Անյաղթ մեր մէջ յաւիտենական հարցերու թեաքախ միտքն է, սաւառնումը Հայ հոգիին:

Կը սահի ժամանակը՝ հայ վիշտով և արիւնով ներկած իր թեւերը, երկինքին կարօտն ու փափաքը աւելի պիտի անուշնայ մեր ժողովուրդին համար, երբ աշխարհը զինք լացնէ ու վիրաւորէ չարաչար, և դառնայ օրբանը իր հառաչանքին: Ոչ մէկ ժողովուրդ այնքան նուիրումով չէ քալած գողգոթայի մարտիրոսի հետքերուն վերայն, որքան Հայը: Ան խաչ քաշած է աշխարհային բոլոր արժէքներուն վրայ, քալած է իր խաչի՝ ճամբան, և այս՝ հրաշալի ու տխուր հերոսութեամբ: Աստուածային խորհուրդի անդաստանին մէջ, Հայ արեան և քրտինքին իւրաքանչիւր կաթիլը, սիրուած ու սրբագործուած սերմի մը հատիկն է ապագայ երջանկութեան պատրաստիքին:

Հոգեկան այդ տառապանքին պտուղն է Նարեկացին, մեր ցեղի աստուածային ձգտումին հեղին սիւնը: Այդ զգացումը այնքան տիրական է իր մէջ, որ ան իր անաւոր ու անպարագրելի արուեստով կը զատուի լուսաւորիչներու այս կարաւանէն: Խորունկ կերպով տառապեցաւ մտածող բանաստեղծի իր հզօր երևակակայուն

թիւնը, սարսափներ վիժելու աստիճան, սուկկան բնական ու գերբնական աշխարհները միշտ մնացին հակադիր մարզեր, և յացարձակին ապաւինելու, անոր մէջ ձուլուելու երազը ծնունդ տուաւ իր գունագեղ խորհրդապաշտութեան:

Գեղեցկութիւնը զգեստն է զգացում մին: Նարեկացիին արժեքը այս վերջին հանգամանքով յատկանշիլ է և բարձր. ան մեր աղօթքի կաթողիկէն է, թէ՛ իր հոգիով, և թէ իր գործով, զէմ առ զէմ գերագոյնին իր հոգիին ճինճհարգպուսներովը շողարձակ:

Նարեկացին աղօթքն է հայ հ գիւն:

Իրմէն երկու դար վերջ, Հայուն տոռապանքը աւելի պիտի թանձրանայ ցձայն հառաչանաց հեծութեան օրտի ուրացն աղաղակի: Կատմութեան կատաղի ցուլը նորէն պիտի արշաւէ անոր արդէն բզկտուած մարմինին վրայէն: — Երկնէր երկին և երկիր երկիրն ու հրկիւնքը Հայուն տառապանքը կ'երկնէին, օրուն արեան ծովուն մէջ պիտի կրէին իր Կարմիր տառապանքը հայ բնաշխարհը խորհրդանշող եղեգնիկը: Այդ տըխուր տեսարանին վրայ է որ կը բարձրանայ պայծառ զէմքը Շնորհալիին, որ իր շրթները մօտեցուցած հայ տառապանքի կարմիր եղեգնիկի վիրաւոր ծակերուն, պիտի երգէ հայ հոգիի տխրանոյշ մեղեգին: Տխրութեան օրերու երգիւն է ան, ամենէն փորձառուսն ու մարդկայինը: Աշխարհէն յուսահատ՝ ան ալ երկինքին կը փարի: Տրտում ու քաղցր է իր երգը, իր հոգիին պէս: Հայ ժողովուրդի վիրաւոր, բայց անմիտ հոգիին երգն է ան:

Այսպէս թարգմանիչաց այս լուսափաղանքին մէջ կը միախան ո՛չ միայն հաւատքը, միտքն ու սիրտը Հայ ժողովուրդին, այլ նաեւ որբապան գրականութեան այս արդիւնքներով կը հառուցուի Հայ մշտածուկին շէնքը, իր գլխաւոր սեւերով, և սրբաաշխ երեսներով: Այս եղակի անուններէն իւրաքանչիւրը կ'անձնաւորէ բաղմութիւնը բոլոր անոնց՝ որոնք Աստուծոյ բանը բերին, զարդարուած հայ գիրով և խօսքով, ու շինեցին մեր հոգիին ու միտքին կաթողիկէն, մեր հոգեկան արժեքներու բանթէնը, մեր սրբազան դրականութիւնը:

Այս հրաշագործութեան շնորհիւ Հայը ունեցաւ ոճ, զիմագիծ, և աշխարհայեացք: Ոճ իր գրականութեան մէջ, ոճ իր ճարտարագիտութեան մէջ, և ոճ իր երաժշտութեան մէջ. նոյն ոգիի սրբազան խոյանքն է որ տեղ մը բաւերով, ուրիշ տեղ մը քարերով և ձայներով կը հոյակերտուի իր երկրի լեռներուն չափ բարձր ու տիրական, իր ձորերուն ու հովիտներուն պէս խոր ու լայն, և իր գետերուն նման սահուն ու օրոտածայն: Մեքսիկոյ, Տրոյսոյ ճարտարապետ, և Կոմիտաս նոյն այդ ոգիի տարբեր արուեստագէտներ են, որոնք հայ հոգիի քառսէն կը ստեղծեն հայ արուեստը:

Այսօրուն ամենիլ սուրբերը գրչի սուրբեր են, այսինքն իրական սուրբեր: Եթէ կեանքի մէջ ամէն արժեք տառապանքով մը ձեռք կը բերուի, գրչի արուեստը տալիսներու զոհողութիւն կը պահանջէ: Գրիչ բռնել գաւազան բռնելու չի նմանիր: Տառապանքով և զոհողութիւններով կը մաքրուի մտքի օսկին, և արցունքով՝ հոգիին կտաւը, մագաղաթը ըլլալէ, մագաղաթին վրայ գրոյմուելէ առաջ: Ճշմարտութիւնը դժուարագիւտ է, և գրչի ու խօսքի մարդը մտքերու բացաստաններուն մէջ յուսահատ արգոնաւորդն է շատ անգամ ի խնդիր ոսկեգեղմին՝ Ճշմարտութեան:

Թարգմանիչներ ոչ միայն գրչի սուրբեր են, այլ նաեւ միջնորդներ Աստուծոյ և մարդոց, և ասիակ գերագոյն գագաթն է մարդկային արժանիքներուն: Աստուծոյ և մարդոց միջեւ միջնորդ կարենալ ըլլալու համար պէտք է ինքզինքը թափանցիկ ընել, օրբել, կարենալու համար ինքզինքը բանալ Աստուծոյ լոյսին և թափանցել զայն մարդոց: Անոնք մեր պատմութեան ու մշտածուկին լեռնագագաթներն են, որոնց գլուխները կը մօտենան ու կը խրին երկինքի մէջ, և իրենց սիրտերը բացուած են Հայ ժողովուրդին:

Յետոյ, աստուածահաճոյ է գիրք. աւրեմտեան սուրբերէն մին կ'ըսէ թէ, իւրաքանչիւր վանական որ գիր մը կը գրէ, գրենդաւեղ մը կը մխէ աստուայի աւքին մէջ, և դանակով կը կտրէ անոր ուժը: Ի զուրէն որ գրչի հերոսները պաշտուած են:

Ոչ միայն սուրբ, այլ նաեւ մեծ է աս

նոնց գործը մեր ժողովուրդի գոյութեան և յաւերժացման տեսակետով, մինք կըրցած ենք ապրիլ ի շարք ժամանակաց, չընորհիւ մեր թարգմանիչներու ժառանգութեան, և այս իրողութիւնը փաստերու չի կտրօտիր: Չմեռանք երբ մեզի հաց և զինուոր պակեցան, չմեռանք նոյն իսկ երբ կայրենիք պակեցաւ. բայց մեռանք երբ պակեցաւ մեզի հաւատարմութիւնը մեր թարգմանիչ վարդապետներուն, մեր գրին, մեր լեզուին, և անոնց մէջ վարչաժապետած մեր կրօնին. վկայ՝ մեր պատմութեան ժառանգութեաննոցները: Արիւնի և աւերի դարեր եկան ու գացին. ո՛չ բանակներ կըրցին մեզ փրկել, և ո՛չ ներթական միջոցներ, սակայն Միսորպով յաւերժացած գրին թլացքը միշտ արարչագործեց մեր ծիրած էութեան խորը, յարատեւելու ներքոր բախտին չաղկապուած, և միշտ զմեզ կնիդանի պահեց մեր գոյութեան զառթափին վրայ, երբ մեր քով շատեր իրենց մահուան քունը քնացան ժամանակի գերեզմանին մէջ:

Անցան բռնութեան երկաթէ դարերը, լուսանք նոր ժամանակներ, երբ ազգերը պիտի մերտուէին արեւմտեան լոյսին մէջ. Հայութեան առջև նորէն կանգնեցաւ լինել թէ չլինելու հարցը, այդ խորհրդաւոր ու ճակատագրական վայրկեանին դարձեալ Մեծորայէ եր որ եկաւ և առաջնորդեց զմեզ գէպի նոր պահանջը, և մենք մտանք յառաջըլիսող ազգերու շարքին: 1500 տարի է որ Մեծորայ մեզի հետ է:

Թարգմանչաց տօնը՝ Հայ մտքի և մըշակոյթի տօնն է. տօնը բոլոր անոնց՝ որոնք աշակերտեցան Մեծորային, և բնով ու գիրքով ծառայեցին այս ժողովուրդին, և տօնը անոնց՝ որոնք կը հետաքրքրուին Հայ մշակոյթով և կը սիրեն զայն, այդ կերպով միայն կատարած կ'ըլլան իրենց պարտքը աշխարհեան գրչի սուրբերուն նկատմամբ:

Կը մաղթեմ որ ինչպէս ամբողջ Հայ ժողովուրդին, նոյնպէս այս հոգեւոր և մշտաւոր հաստատութեան մէջ չպակսի եւրոք թարգմանչաց ոգին և դերը, եւ այս հաստատութեան վեղարուորներէն սկսեալ մինչև սարկաւազներն ու դպիրները ըլլան անուստ և խնդավառ թարգմանիչները Աստուծոյ խօսքին, և փայլին հոգեւոր ու մշտաւոր անբասրելի շուքովը, կարենալ ա-

ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՐՅԵՐ

ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏԵՐԱԶՄԷՆ ԵՏՔԸ

ՃԱՇԻԶՄԸ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

(Ե. Սեպեմբերի Թ. Է.)

Յաշիվմը հոկայական ճիգ մըն էր բուսելու Սեղափոխութիւն մը, ուրիշ Յեղափոխութեամբ մը: Ընկերվարական ըստպառնալիքը Ընդհ. պատերազմէն ետք, 1919-1922ի միջև, Իտալիան նետեց քաղաքական և ընկերային քառսի մը մէջ. այսինքն՝ առանց գաղափարականի՝ ընդհանուր յեղափոխութեան մը գիծին: Դժգոհութիւնք՝ մասամբ պատերազմի աւերներէն և մասամբ տնտեսական և ընկերային անարդարութենէն, ճամբայ պատարաստեցին քաղաքային պատերազմի, պահպանողական և ընկերվարական կուսակցութիւններու միջև: Իտալիան պատրաստ որս մըն էր Պոլշեւիկի երբ երևան եկաւ Մուսոլինի և ազգին ցոյց տուաւ ճամբան գուրս ելլելու քառային այդ վիճակէն: Մուսոլինի այդպէս բրաւ վերականգնացնելով Ռիսօր-նի(Էնթոյի) — Իտալական ազգային միութեան շարժման անունը — ճամբայով յեղափոխական աւանդութիւնը, և այդ կերպով առաջին անգամ ազգամիջեան ահաւոր պառակտումներու, որոնք կրնային ճակատագրական ըլլալ Իտալիոյ ազգային միութեան և հողային ամբողջականութեան:

Այն իրողութիւնը թէ, ինչպէս պարզ նախկին ընկերվարական մը յաշիվմաւ վերականգնել կործանելու վրայ եղող միապետութիւն մը, և քառային վիճակէն՝ հաստատուն արդի պետական վարչաձև մը՝ ետ

առջնորդելու համար իրենց Ազգ. և Եկեղեցիի թարգմանչաց շաւիղներէն:

Օրհնեալ սուրբ յիշատակը Թարգմանչաց, և բոլոր անոնց՝ որոնք իրենցմէ վերջ գորդարեցին Անեղին Բանը հոգիներու և միտքերու մէջ:

ՆԴԻՆԷՆ՝ ՎԱՐԴԱՊԵՏ